

בענין אמירת התפילה "רבון כל העולמים" בליל שבת *

ברוב הסידורים, בין בנוסח אשכנז ובין בנוסח ספרד-חסידי, מודפסת התפילה "רבון כל העולמים" לאומרה בליל שבת, לאחר שבאים מבית הכנסת, בין "שלום עליכם" ובין "אשת חיל", לפני הקידוש. בספרי הפוסקים התעוררה התנגדות לאמירתה בשבת, שכן מופיעים בה תפילות שאין לאומרן בשבת. כגון: "...וסלח ומחל לנו ולזרעינו על כל פשעינו וחטאתינו ועונותינו... ומתוך מיעוט עונות, והסר ממני... כל מיני חולי וכל מיני מדוה וכל מיני דלות ועניות ואביונות" (תקוני שבת, ויניציאה ת עמ' יב; סדר תקוני שבת עם פירוש מנחת יעקב, פראג תיא עמ' ח; שער השמים של"ה, אמשטרדם תקב עמ' קצט; שער השמים של"ה, ירושלים תשל"ג, עמ' 330).

ר' יעקב עמדין (בסידורו עמודי שמים, אלטונא תקה בעמ' שמה), כותב: "לא ראיתי לאמ"ה ז"ל שאמר שום תחנון בבואו לביתו אחר תפילת ערבית, גם לא נמצא שום זכר מכל אלו התחנונות שנדפסו בתקוני שבת להתפלל ולהתחנן נגד הנרות בשם קונדרס מהאר"י ז"ל. וכן הם שלא כדין ושלא כהלכה להאריך לשון בבקשה, ביום שבת קודש שקצרו חז"ל אפי' בתפילת י"ח שתקנו אכנה"ג, ואסרו לאדם לשאול צרכיו, ואפי' לחולה שאין בו סכנת נפש, ואיך יתכן להתחנן בשבת בסליחת עונות והצלה מן העוני והחולי וכדומה לזה, והרחבת הלשון ושפת יתר על כל הי"ח, מימי תמהתי על זה, היתכן שיצא כזאת מתחת יד חכם מובהק...".

האמת היא, כנראה, שמחבר התפילה "רבון כל העולמים" כתב אותה לאומרה ביום ששי, כשבאים לבית הכנסת להתפלל תפילת מנחה, קודם קבלת שבת. כי רק אז מובנות המלים: "אנא מלך מלכי המלכים, צוה למלאכייך מלאכי השרת משרתי עליון, שיפקדוני ברחמים ויברכוני בבואם

* פורסם ב"דעות" מח תש"מ.

לבייתי... ובאתי לביתך להפיל תחנוני לפניך, ואעיד (באמירת "ויכולו" בתפילת לחש) ואשנה (באמירת "ויכולו" בקול אחרי תפילת לחש) ואשלש (בקידוש על הכוס) ומכיון שכל התפילה נועדה לכתחילה לאומרה ביום ששי לפני קבלת שבת, ולא בשבת עצמה, מובנת כוונת המחבר לבקש גם על סליחת עוונות והצלה מכל מדוה.

ואמנם, בעל אוצר התפילות (נוסח ספרד, ירושלים תש"ך בעמ' 626) הוסיף לפני התחילה הזאת: "מכאן עד מלאכי השלום שבסוף, היה נוהג הרב הצדיק ר' יוסף מראשקוב ז"ל לומר בביהכ"ג קודם מנחה... וכן נראה מנוסח הרבון". רצונו לומר, אם אומרים את התפילה לפני מנחה, אז מובנים המשפטים "ובאתי לביתך להפיל תחנוני לפניך", "ואעיד... ואשנה" "ואשלש", הכל בלשון עתיד.

לא כן כאשר העבירו אמירתה לליל שבת אחרי שבאים מבית הכנסת, בין "שלום עליכם" ובין "אשת חיל". בשבת אין מקום לתפילות מעין אלה. ולכן אנו מוצאים התנגדות בספרי השו"ת ובספרי הפוסקים לאמירתה. דברים חריפים אנו מוצאים בספרו של ר' יעקב עמדין, שאילת יעב"ץ (ח"ב, סי' קכה), בו כותב תלמידו של היעב"ץ לרבו: "ועל דבר התחנה ששתי כעל כל הון שכוונתי לדעתו הגדולה... ומיום עמדי על דעתי לא אמרתי התחנה ארוכה בליל ש"ק ביציאת בית הכנסת... וב"ה אשר הצלני מיד התחנה... יעקב כהן", מעיר הנובר. ובספר מחזיק ברכה להרב חיד"א ז"ל (צילום ליוורנו, תקמ"ה, בסי' רסב ב' ו—ג) כתוב: "בספר תוספת שבת הביא כאן מגדול אחד שמחק... צאתכם לשלום... ואין למחוק דבר שנהגו רוב ישראל... אך בקשת רבון העולמים עיני ראו שלמים וכן רבים שמנעו לאומרה והזהירו על כך, חדא משום אל ישאל אדם צרכיו בשבת, ועוד מכמה דברים שאין ראוי לאומרם. וכן ראוי שלא לאומרה. ועמ"ש בשו"ת שאלת יעב"ץ ח"ב סי' קכ"ה ע"ש". ובעל שערי תשובה בסי' רסב (ב) מסתמך על שאלת יעב"ץ ומחזיק ברכה, וכותב: "...אך בקשת רבון העולמים אין לאומרה, ע"ש ועיין בשאלת יעב"ץ סי' קכה. ונוהגין לומר רבון העולמים עד מלך תמים דרכו שאינו רק שבח לבד".

יש שנוהגים כעצת בעל שערי תשובה ואומרים עד "מלך תמים דרכו" (ראה סידור בית אהרן וישראל, נוסח סטולין-קרלין, ברוקלין נ.י. תשיב; בסידור "תפילת חנוך" ע"פ אור הישר, נוסח צדיקי קוויניוב, ת"א תשל"ט,

אחרי המלים מלך תמים דרכו כתוב: "אאזמו"ר היה אומר ע"כ ותו לא".
 יש שנוהגים לא לאומרה בכלל" (מנהג חב"ד). ואע"פ שסגרו את המלים
 "וסלח ומחל" וכו' בסוגריים. (ראה סידור שער השמים של"ה, ירושלים
 תשל"ג), ובסידורים רבים מחקו אותו בכלל (ראה סידור ישועות ישראל,
 צילום ירושלים תשל"ב, וסידור אוצר התפילות), ולמרות שיש שתקנו את
 הנוסח מעתיד לעבר, במקום "ואעיד ואשנה" תקנו "והעדתי ושניתתי" (סידור
 ישועות ישראל הנ"ל), אעפ"כ נוהגים רבים לא לאומרה. כנראה משום
 שחוששים גם למה שכתב החיד"א בספרו מחזיק ברכה (לעיל): "ועוד מכמה
 דברים שאין ראוי לאומרם". סתם ולא פירש. וכנראה שהתכוון למה שאמר
 ריעב"ץ בסידורו: "ובבקשה למלאכים, יש בו חששה נוספת, כמש"ל רז"ל
 לא תצווח לא למיכאל ולא לגבריאל, עם שבמ"ש בס"ד (שבמה שכתבתי
 בסייעתא דשמיא) על לשון הסליחה דמלאכי רחמים נתיישב זה ג"כ קצת,
 מ"מ מאין לנו לחדש דברים כאלה אשר לא שערם אבותינו חז"ל אשר
 הורנו דרך עץ החיים, ומדוע נתחכם עליהם, ונצדיק נפשנו יותר מהם, ויש
 בו ג"כ אסור ב"ת (בל תוסיף), וברוב דברים לא יחדל פשע". (סידור עמודי
 שמים למהריעב"ץ, אלטונא תק"ה עמ' שמה).

ויש שאומרים בליל שבת לפני צאתם מבית הכנסת תפילה מקוצרת במקום
 התפילה הארוכה (ראה בסידור עבודת ישראל ובסידור אוצר התפילות; וראה
 "זמירות של שבת" לנפתלי בן-מנחם, ירושלים תש"ט, עמ' קיג), אע"פ
 שגם היא אינה פותרת את כל הבעיות דלעיל. אוצר החכמה

אבל אין לכתד שישנם רבים וכן שלמים שאומרים בליל שבת לפני הקידוש
 את התפילה "רבון כל העולמים" הארוכה, בלי המלים "וסלח ומחל" וכו',
 שהן מחוקות כיום ברוב הסידורים. (שמעתי מפי האדמו"ר ר' צבי אלימלך
 שפירא זצ"ל, בעל מחבר שו"ת צבי לצדיק, שאמר את התפילה בקול רם
 לפני הקהל, אלא את המלים "ומתוך מיעוט עוונות" עד "ועניות ואביונות"
 אמר בלחש).

ובספר לקוטי מהרי"ח, לר' ישראל חיים פריעדמאן אבד"ק ראחוב (ירושלים
 תשל"ל, דף כו ע"ב) כתוב: "אך מנהג רוב אנשי מדינתנו לאמרה כולו,
 ולפעג"ד דאפשר דזה תלוי בדעת האו"ז והאבודרהם שכתבתי לעיל בתפילת
 אתה קדשת, דלדעת האו"ז יש לומר דאין אסור לומר תחינות ובקשות רק
 דיחיד, משא"כ מה שנתיסדו לכל העולם בשוה... אינו אלא כטופס תפילה

שתקנו חכמים ואין בו משום איסור שאלת צרכיו כנלפענ"ד, ומאן דעביד
הכי לא משתבש ומאן דעביד הכי לא משתבש וכל הלבבות דורש ד"ר.
ובספר "לקט יושר" לר' יוסף ב"ר משה (במאה השלישית לאלף השישי —
במאה ה-15 למספרם), תלמידו של בעל "תרומת הדשן", נאמר [בעמ' 50,
ברלין תרס"ג (ירושלים תש"ד)]:

"[משרתי אל תלווני ברחמים, וברכוני במוצאכם בביתי, גר דולק והוצע
בחדרי מטתי, והשלחן סדור, והחלפתי שמלותי, לכבד בכל אלה ליום קדש,
ובאתי אל בית אלהים להפיל תחנוני, פני צור להניס אנחתי, והעדתי אשר
ברא בששה כל יצור ובחר בבריתי, ושניתי ואשלש עלי כוסי בתוקף שמחתי,
כבחר בי וצווני לזוכרו, ועטאני ביתר נשמתי, ובכן אשבות כפקדני במאמר
ואתענג לירחיב נחלתי, בלי מצר כבשרני נביאן, ואשיר לו עדי ע"ת אחריתי,
בהרבה את ענוותנותו, וחשק בהוד שירי וזאת היא נחמתי, אשר השיב
למלאכיו בבקשות כנף שירה לשורר יום שבותי, ברחמיו גם אל התמימים
ישבחוני אשר נבראו לשרתי, בכן אגיד גדלתו ברנה, ואחכה לגאלני לעורר
אהבתי, ואז אשמור לפקודיו וחקיו בלי עצב, ואפלפל בדתי.

הא דלעיל משרתי וכו' קבל שארי מה"ר שמעון יצ"ו מאביו הגאון שא'
מהר"ר יעקב מולן זצ"ל, ואמר לי מה"ר שמעון הלוי דלעיל שאמר זה
משרתי כשהוא צלול בליל שבת כשבא מבית הכנסת, וזכורני כשלמד מהר'
שמעון הלוי דלעיל ברעגנשפורק הלכתי עמו פעם אחת בליל שבת לחדרו
ומצאתי גר דולק בו והשלחן סדור במפה קטנה על מקצת השלחן ומעט
פירות הניח על המפה ואומר המשרתי דלעיל]."

לפי עדות זו, שמע ר' שמעון בנו של המהרי"ל את התפילה הזאת מאביו.
אפשר איפוא להניח, שזאת היא התפילה העתיקה, שנוסדה לאומרה בליל
שבת, ובה אין המשפטים שאין ראוי לאומרם בשבת. אלא ברבות הימים
שינו את התפילה והרחיבו אותה, והכניסו בה דברים שאין לאומרם בשבת,
ולכן רבים העבירוה לערב שבת, לפני תפילת מנחה. ואמנם אם נשוה את
תפילת "רבון כל העולמים" כפי שהוא מודפסת היום בסידורים, לתפילה
שבספר "לקט יושר", נראה הדבר ברור שהתפילה שבסידורים היא הרחבה
מזו שב"לקט יושר".

ובסדר תפלות מכל השנה כמנהג האשכנזים, אמשטרדם, משיחנו יבא
[=תכ"ז], בעמוד מו, כתוב: "דיא ברכה פפלעגין דיא ווייבר צו זאגן נאך

דעם דאָס זיא אַנטצידנדט האַבין אן פרייטאג צו נאכט: [= הברכה הזאת
היו הגשים רגילות לומר אחרי שהדליקו נרות ערב שבת:]
שלום עליכם מלאכי השלום בבואכם בשלום כאשר צוה אתכם אדוננו המלך
הכבוד והקדוש אדון השלום רבון כל העולמים אדון כל הבריות ואדון על
כל אשר עשית ואשר אתה עתיד לעשות, עשה עמי חסד ועם בריותיך.
וברוכים המלאכים שעושים רצונך. אדון השלום תברכני בשלום, ותפקדני
בשלום, לחיים טובים ולשלום, ותזכני למצותיך, ותן לי חן ושכל טוב בעיניך
ועיני כל רואי. תעבור ותמחול לי על כל חטאותי ועונותי ופשעי. ותזכני
לקבל שבתות וימים טובים מתוך רוב עושר וכבוד ומתוך מיעוט עונות.
והסר ממני ומזרעי, ומזרע זרעי מעתה ועד עולם כל חולי וכל דלות ועניות
ואביונות, ולא תהא צרה ביום מנוחתינו, ותן בי יצר טוב באהבה וביראה.
ואהיה מכובד בעיניך ובעיני כל רואי, כי אתה המלך אמן סלה".